

Георги Марковски

„Айвънхоу“ и неговият автор

„Когато четем исторически роман от Уолтър Скот, ние сякаш ставаме съвременници на епохата и граждани на страната, в която се разиграват събитията на романа, и получаваме за тях – във формата на живо съзерцание – по-вярна представа, отколкото бихме получили от каквато и да било история“ – пише руският литературен критик Белински. Подобни оценки са правили поетът Байрон, историците Гизо и Тери, философът Енгелс. Доказателство за верността на тия думи е фактът, че романите на Уолтър Скот и днес са любимо четиво на мало и голямо по всички краища на света. Пълното събрание на съчиненията му, озаглавено „Творбите на сър Уолтър Скот, съдържащи забележителни романи и поеми“, се състои от 50 тома.

Уолтър Скот (1771–1832) е роден в Единбург, Шотландия, в семейството на западащи благородници. Баща му е бил адвокат, а майка му – дъщеря на професор от Единбургския университет. В ранното си детство момчето е постигнато от нещастие: поваля го тежка болест, която го оставя сакат за цял живот. За да позакрепне, родителите му го изпращат при дядо му по бащина линия, Робърт Скот, в имението му Сънди-Хоу. По-късно той ще си спомни: „Това беше дива, сурова картина: навсякъде се извисяваха грамадни скали, струпани една върху друга, но сред тях имаше разхвърляни парчета земя, украсени със свежа зеленина, и усамотеното дете би могло да намери и по камъните, и по рухналите стени на развалините обичните си цветя. И тези руини му се струваха чудеса на човешкото изкуство, за тях то бе слушало много завладяващи разкази и често само, с помощта на въображението си, ги населяваше с пируващи рицари, върнали се от поредния поход.“ Седемгодишен, той се връща в Единбург, за да постъпи в училището, но отново се разболява и отново заминава за село. Там, в селската библиотека, попада на сборниците „Паметници на старинната английска поезия“, и това се оказва решаваща среща: до края на живота си той ще е щастлив пленник на народното творчество, на историята, ще стане първомайсторът на историческия роман.

Но до майсторството му има още много време. По-напред ще трябва да се учи в Единбургския университет, да стажува пет години в адвокатската кантора на баща си, сам да стане адвокат. През всичкото това време много ще пътува, ще записва народни песни и балади и ще ги публикува в сборника „Песни от Шотландските покрайнини“ (1802–1803); ще напише няколко романтични поеми в народен дух, които ще му донесат известност и средства да закупи имението Абътсфорд; ще проучва предания и документи, които ще бъдат в основата на

бъдещите му романи.

Но преди романите има още нещо: накратко трябва да си изясним времето, в което е живял, и причините, които са го тласнали тъкмо към историческия роман. Той е съвременник на важни исторически събития и социални процеси: буржоазните отношения бързо и решително задушават остатъците от феодализма, научно-техническата революция пролетаризира обезземлените селяни и градските работници, оттатък Ламанша избухва Френската буржоазна революция (1789), разгаря се движението на лудитите (1811–1812), когато работниците, съзрели в техниката източника на плачевното си състояние, започват да разрушават тъкачните станове, малко по-късно (1819) избухва и Ирландското националноосвободително въстание. Още в самото си начало тия промени в обществения живот предизвикват и промени в литературата и рационалният просветителски реализъм отстъпва място на романтизма. Вододел е Френската революция, която застава всекиго да вземе отношение, самоопределят се и писателите-романтици: течението се разцепва на два враждуващи клона. Крилото на консервативния романтизъм обръща поглед към миналото, като го идеализира и въздиша по „добрата стара Англия“, крилото на революционния романтизъм (Байрон, Шели) обръща поглед към бъдещето, като отрича съвременното си общество и търси спасение в неясни утопични идеи. Уолтър Скот ще заеме едно междинно положение, като обект на изображение за него ще бъдат отминали събития, личности и процеси, но той ще се опита – и ще успее! – да заложи на научната достоверност и да превърне историческия роман, по изрази пак на Белински, в „точка, в която историята като наука се слива с изкуството.“ Това ще бъде неговият принос в развитието на световния литературен процес.

Остана още един, последен предварителен въпрос за изясняване: кои са неговите предшественици. Той е пряк литературен наследник на така наречения „готически роман“, романът на ужасите и кошмарите, на мистериите, на свръхестественото и алогичното. Уолтър Скот възприема от него напрегнатото развитие на сюжета, но, бидейки реалист, се освобождава от характерните атрибути на готическия роман, а когато се изкушава да ги употреби, то е само привидно, защото всичко намира логично обяснение при изясняването на обстоятелствата.

И така, в един прекрасен ден, „в 1814 година Уолтър Скот“ – както твърдят биографите му – „случайно попаднал на откъс от ръкопис, над който работел още през 1805 година. Това бил опит за прозаично произведение, началото на роман, някога жестоко разкритикуван от един

приятел. Ръкописът бил забравен...“ Само след три седмици романът бил завършен. Заглавието му е „Уейвърли“, бил издаден анонимно, по-жънал сензационен успех. До края на живота си всяка година ще издава по един роман (понякога и два), не всички от тях ще бъдат равностойни, но всички ще носят печата на огромната му дарба да сплавява историческите събития с личните съдби. Ето какво изповядва в дневника си Уолтър Скот за начина си на работа: „Нямам ни най-малка представа как ще докарам нещата до развързката и се намирам тъкмо в положението, в каквото ми се е случвало да попадам по-рано, когато се скитам из непознати места. Аз винаги гледах да вървя по най-живописния път и в края на краищата дойдох до убеждението, че той биваше и най-краткият, или поне така ми се струваше. Същото е и с писателската ми работа. Никога не мога да си съставя предварителен план, ако пък успея, не мога да го следвам. По време на самия творчески процес някои пасажки набъбваха, други се съкращаваха или въобще изчезваха, героите ту изпъкваха, ту отстъпваха на заден план, никак не се съобразяваха с предварително отреденото им място, а действаха според успеха (или неуспеха), с който им се удаваше да ги опиша. Стремя се единствено към едно: да направя привлекателно това, което описвам в момента, всичко останало предоставям на волята на съдбата. Да сложиш всичко в ръцете на съдбата, разбира се, е опасен метод – съгласен съм – но да променя нещата е извън моята власт.“

Дали наистина е работил тъкмо така, или в признанието му има някаква доза позиране, за да изглеждат нещата по-интересни; (което не му е било съвсем чуждо, нали дълго време подписва романите си като „автор на Уейвърли“), ние не знаем, но самите романи са цяла върволица: „Гай Манеринг“ (1815), „Антиквар“ (1816), „Пуритани“ (1816), „Роб Рой“ (1818), „Единбургската тъмница“ (1818), „Ламермурската невеста“ (1819), „Легенда за Мънтроуз“ (1819). Идва редът на неговия шедьовър „Айвънхоу“.

За да се ориентираме в събитията и процесите, изобразени в „Айвънхоу“, както и в подхода и методологията на Уолтър Скот, налага се да направим кратка историческа справка. И Англия, и Франция през XI век са раздробени на феодални владения, често пъти по-големи и по-силни от кралските. Така например във Франция графствата и херцогствата Фландрия, Аквитания, Тулузкото графство, Шампан, Бургундия, Бретан, Анжу и Нормандия били далеч по-значителни от кралския домен. В случая ни интересува Нормандия, която се намирала на Ламанш, в съседство с Англия. Графството било основано от нормани през X век,

които напълно се слели с местното население. Вилхелм Нормански решил да се възползва от раздорите между английските феодали и да завладее страната. През 1066 година той слязъл на бреговете на южна Англия с многобройна войска от рицари, бедни селяни, авантюристи, търсачи на лесна плячка. Сражението станало при Хейстингз, норманите победили, а херцогът получил прозвището Вилхелм Завоевателя. Какви са последиците от тая победа? „Последиците от завладяването на Англия от норманския херцог Вилхелм – пише в първите страници на «Айвънхоу» Уолтър Скот – увеличили тиранията на благородниците и страданията на по-низшите слоеве... След битката при Хейстингз властта бе изцяло в ръцете на норманските благородници и както ни? учи историята, те не знаеха мярка в използването й... Малък беше броят на тези, които все още притежаваха земя в страната на дедите си, макар и като земевладелци от втори или дори от по-долен ранг... Но необходимостта от сношения между господарите на земята и угнетените низши създания, които я обработваха, постепенно породил един диалект, смесница от френски и англосаксонски, чрез който те можеха взаимно да се разбират. От тази нужда израсна малко по-късно днешният английски език, обединил така сполучливо речта на победителите с речта на победените...“ В края на XII век – четири поколения подир битката при Хейстингз – по времето на Ричард Лъвското сърце, крал на Англия от 1189 до 1199 година, ето как изглежда обстановката, живописно характеризирана от един от героите на романа: „Малко ни е останало освен въздуха, който дишаме, па и него, изглежда, са ни оставили след много колебания, и то само за да можем да вършим всичко, което ни трупат на гърба. Най-хубавата и тлъста храна е за техните трапези; най-хубавите жени – за техните легла; най-добрите ни и храбри синове стават войници на чуждите господари и оставят костите си да се белят по далечни земи. Тук остават малцина, които желаят или имат сила да защитят злочестия саксонец.“

Това е едната страна на нещата, предадена силно и правдиво в романа на Уолтър Скот. Но нещата имат и друга страна: Ричард Лъвското сърце – фактически изместен от брат си принц Джон в отсъствието му по време на кръстоносните походи – се стреми да отслаби властта на феодалите и да централизира кралската власт, като за целта си се опира на дребните благородници и подтиснатото население. Това е положителен исторически процес, който ще засили страната, и тъкмо него добре е разбрал и изобразил Уолтър Скот, нещата съвсем не опират о заблудата за „добрия крал“, както понякога се мъчат да го изкарат догматичните

изследователи на творчеството му. И никак не е случайно, че главните герои са разделени на три групи защитници на съществуващото положение на почти независимо положение на феодалите (принц Джон, Брайън де Боа Жилбер, Реджиналд Фрон де Бьоф, Филип де Малвоазен, абат Еймър); защитници на правата на англосаксонците (Седрик Саксонца, Ателстън); защитници на кралската власт (Ричард Лъвското сърце, Уилфред Айвънхоу, Робин Худ, отец Тък, Гърт, Уомба). Нито пък е случайно, че главен герой е Уилфред Айвънхоу, дал името и на романа. Съществува мнението, че Уолтър Скот и тук – както на други места – просто не е сполучил докрай с образа, или че е сбъркал като е назвал романа с неговото име. Според мене истината е друга: Уолтър Скот посредством акцента върху Уилфред Айвънхоу прави своя избор, подчертава позицията си към изображения исторически процес на отслабване на феодалната власт и укрепването на държавата, там нарежда и най-симпатичните герои на романа, почти всичките представители и олицетворение на народа. Очевидно е предразположението му към героите му от англосаксонската линия, но той не си прави никакви илюзии, а към Ателстън – действителният законен англосаксонски престолонаследник – се отнася направо с хумор. Начинът, по който са представени норманските рицари и феодали, просто не се нуждае от коментар.

Би било несправедливо, ако след като отдадохме дължимото на Уолтър Скот историка, пренебрегнем Уолтър Скот художника. „Айвънхоу“ фокусира възможностите му и в единия, и в другия смисъл. Благодарение на продължителните занимания с народното творчество и на дълбоченото познаване на научните източници, читателят вижда живото описание на една отминала епоха. Много неща в романа са взети направо от английските народни балади: срещата на волния монах Тък и Ричард Лъвското сърце в горските пущинаци, срещата на Робин Худ с краля, или моментът, когато Робин Худ убива със стрелата си летящата гъска, за да отскубне перо за абат Еймър, та да напише писмо на Брайън де Боа Жилбер. Понякога са упреждали автора в неумение да изгради психологически образите си, например в разрешаването на класическия любовен триъгълник Уилфред–Роуина–Ребека. Уилям Текерей публикува пародийната си повест „Ребека и Роуина“ (1849), в която подир сучен брак с Роуина, Уилфред я напуска и подир дълги приключения намира Ребека, за да се ожени за нея. Уолтър Скот вече е бил покойник и не е имал възможност да се защити, но от предговора му към романа, писан през 1830 година, се вижда, че става въпрос за възгледи, а не за умение: „... Независимо от това, че предразсъдъците на онази епоха

биха направили подобен брак почти невъзможен, авторът би могъл мимоходом да отбележи и следното – той смята, че един тъй добродетелен и възвишен образ по-скоро ще загуби от благородството си, ако се опита да възнаградим добродетелите му със земно благополучие. Не такава награда отрежда провидението за страдащата добродетел. Опасно и съдбоносно е да се учат младите хора, най-страстните читатели на романи, че честните постъпки и принципи са естествено свързани със задоволяването на нашите страсти или постигането на желанията ни, че това е именно награда за добродетелта... Един поглед към широката картина на живота ще ни покаже, че себеотрицанието и пожертването на любовта в името на дълга рядко биват възнаграждавани по този начин и че вътрешното съзнание за благородно изпълнен дълг е много по-подходяща награда, тъй като ражда онова душевно спокойствие, което светът нито може да ни даде, нито може да ни отнеме.“

Подир „Айвънхоу“ Уолтър Скот пише и публикува нова върволица романи: „Манастирът“ (1820), „Абатът“ (1820), „Кенилуърт“ (1821), „Пивермл Пик“ (1822), „Куентин Дъруърд“ (1823), „Талисманът“ (1825), „Уъдстън“ (1826), „Пертската красавица“ (1829), „Граф Роберт Парижки“ (1832). Нито един от тях – може би с изключение на „Куентин Дъруърд“ – не постига силата на „Айвънхоу“.

Наскоро подир написването на „Айвънхоу“ Англия е разтърсена от икономическа криза, която предизвиква множество банкрути. Банкрутират фирмите на книгоиздателя Констебл и печатаря Балънтайн, в които писателят е вложил значителни средства, и няма да може да се съвземе до края на живота си. Какво ли не предприема той: пише нови романи, 9-томна биография на Наполеон Бонапарт, сборник с приказки. През 1829 и 1830 получава два последователни апоплектични удара, затваря се в имението си Абътсфорд и с цената на огромни усилия диктува на секретаря си нови книги. През 1831 година – по съветите на лекарите – предприема морско пътешествие и заедно с радостта от международното признание предусеща и близкия край. На връщане го поразява трети удар. Това се случва в Лондон, домът е близо, но състоянието е безнадеждно.

На 21 септември 1832 година Уолтър Скот напуска завинаги несигурния земен свят, за да се засели завинаги в света на световната литературна съкровищница, където си е завоювал сигурно място с много труд и с много обич към всички нас.

КРАЙ

© 1980 Георги Марковски

Сканиране и разпознаване: Boman, 2008

Редакция: sir_Ivanhoe и NomaD, 2008

Публикация

Издаелство „Отечество“, 1980

Превод: Мария Райкова и Теодора Атанасова, 1980

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/7946>]